

Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ի ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

Կրօնական եւ Աստուածաբանական

ԹԻԻ 11 ՏՕՆ ԵՐԵՒՄԱՆ Ս. ԽԱՉԻ, 22 ՄԱՅԻՍ, 1888

ԲԱՐԵԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՑ

Վերջին ժամանակներս այլ եւ այլ թղթակիցք սրբոց բա-
րեխօսութեան նկատմամբ հարցումներ են ուղղել առ խմբագ-
րութիւնս պատասխանելու համար. բայց որովհետեւ այս
նիւթն աւելի ընդարձակ բացատրութեան կարօտ էր քան թէ
կարճառօտ պատասխանի հանդիսիս Առ քղթակիցս մասին մէջ,
մանաւանդ որ համառօտ խօսելով կարելի էր սխալ հասկա-
ցողութեան տեղի տալ, յարմար դատեցայ այժմ արտաքոյ
կարգի յօդուածովս սոյն առարկայի վերայ խօսել: Արտաքոյ
կարգի ասացի, որովհետեւ սրբոց բարեխօսութեան վերայ
գրելն աւելի այն ժամանակին կը յարմարէր երբ շատ սրբոց
տօներ կատարում լինէինք, եւ ոչ ներկայ որ սրբոց գրեթէ
ոչինչ տօն կայ: Ինձ սիրելի էր զինի Հոգեգալստեան այս
յօդուածը հրատարակել, բայց հանդիսիս ընթերցողաց ան-
համբերութիւնն զիս կ'ստիպէ հիմա հրատարակել զայն:

1.

«Կայ միայ մարդկան միանգամ մեռանել»: Մահն՝ թէ-
պէտ հետեւանք եւ պատիժ է մեղաց, օրէնք է դարձել եւ

ամէն մարդ ենթակայ է այդ օրինաց։ Այսու հանդերձ այդ օրէնքն հաւատացելոց համար մի բարերարութիւն է։ Քրիստոսի աշակերտն որ իւր կենդանութեան ժամանակ չարունակ իւր մարմնաւոր ցանկութեանց դէմ կը մաքառի՝ մահուամբ եւ եթ կարէ զայն ծանրաբեռնեալ մարմինը իւրմէ ձգել եւ զհոգին երկրաւոր յարկէն հանել՝ ի յարկսն յաւիտենականս (Բ Կորնթ. Ե. 1—4)։ Մահն՝ մարդկային կենաց ընթացքն կը վերջացունէ եւ մարդոյս առած դիրքն առ Քրիստոս մահուամբ եւ եթ կ'որոշուի. այսինքն, եթէ Քրիստոսի թշնամի է եղած՝ այդ թշնամութեան աղետալի հետեւանքն զինի մահուան դէմ հանդիման կը տեսանէ եւ եթէ Քրիստոսի բարեկամ եւ աշակերտ է եղած՝ այդ բարեկամութեան եւ սիրոյ կատարելութիւնն անդ պարզ ՚ի պարզոյ կ'զգայ։ Այն երանութիւնն որում մարդս զինի մահուան անմիջապէս կ'արժանանայ՝ մարդկային մոռցանքմբռնելի է եւ լեզուաւ՝ անպարագրելի։ Քրիստոս ՚ի խաչին զղջացեալ չարազործին ասաց. «Այսօր ընդ իս իցես ՚ի դրախտին»։ Սորանից կը հետեւի որ այն կայարանը ուր սուրբ եւ բարի մարդոց հոգիք կ'երթան կ'սպասեն մինչեւ վերջին դատաստանի օրն, մի այնպիսի դրութիւն է յորում այդ հոգիք իւրեանց արժանաւորութեան գիտակցութիւն կ'ունենան, այսինքն կը գիտենան որ իւրեանք յաւիտենական կորուստէն ազատ են եւ անպակաս երջանկութեան ժառանգորդ են։ Նաեւ — «ընդ իս իցես» — Քրիստոսի փառաւորեալ ներկայութիւնն կը վայելեն։ «Ի տան հօր իմոյ օթեւմանք բազում են»։ յորմէ յայտ է թէ այդ կայարանին մէջ զանազան աստիճաններ կան ամէն մարդոյ բարոյական արժանաւորութեան համեմատ։ Ս. Գրոց մէջ մեռելոց կայարանը երբեմն երկրաւոր պատկերներով կը բաժանուի Աստուծոյ բնակավայրէն որ իբրեւ «երկնային Երուսաղէմ», «քաղաք Աստուծոյ կենդանոց» եւ սուրբ սրբոց, ուր Աստուծոյ փառաց աթոռն է դրած՝ կը նկարագրուի. եւ «երկինք» կը նշանակէ այն վայրն ուր հրեշտակաց եւ սրբոց օթեւանք գտանին։ Պօղոս առաքեալն ընդհակառակն այս միջակ դրութիւնն զինի մահուան եւ նախ քան զվերջին դատաստանն՝ վայրի չի սահմաներ։ Ըստ Պօղոսի եր-

կինք եւ երկիր այնքան հեռի չեն 'ի միմեանց որպէս ժողովըրդական՝ գաղափարն զայնս կը բաժանէ. երկնային զօրութիւնք միշտ կը շրջապատեն մեր բնակեալ երկիրը եւ սուրբերն որ հոգի են՝ մեր հասկացողութեան համեմատ բնականայրի կարօտ չեն : Օրինակի համար Քրիստոս կարէր մինչդեռ աստ յայտ աշխարհի միեւնոյն ժամանակ 'ի յերկինս բնակիլ (Յով. Գ. 15) : Զիարդ եւ իցէ թէ՛ այսպէս ըստ Պօղոսի եւ թէ՛ այնպէս ըստ Յովհաննու՝ Ս. Գիրքն մեզ գերաբուն եւ մեր հասկացողութենէ վեր բաների վերայ կը ճառէ, ուստի սրբոց կայարանը նիւթապէս իրրեւ հողանիւթ վայր համարելն սխալ է : Սրբոց կայարանն այն դոռնիքն է յորում սուրբերն կ'ապաստեն միեւջեւ վերջին դասասանի օրն, միեւնոյն ժամանակ իւրեանց արժանաւորութեան գիտակցութիւն ունենալով եւ մասամբ իւրիք Աստուծոյ փառքն եւ ներկայութիւնն վայելելով :

2.

Բայց քանզի եկեղեցին թէ երեւելի եւ թէ՛ աներեւոյթ է, երկու աշխարհաց բաժանուած, եւ Քրիստոս նորա գլուխն է թէ՛ աստ եւ թէ՛ անդ, այս մեծ մարմնոյ զանազան անդամներն առանց հաղորդակցութեան չեն կարող մնալ : Թէպէտ եւ սրբոց հոգիք ի յաղթական եկեղեցին են մտեր, առ որ մեր երկրաւոր եկեղեցին իբր թէ գաւիթ ներքին տաճարին եւ դուռն հանդերձեւոյն կը համարուի, սակայն հաւատացելոց յարարերութիւնն եւ հաղորդակցութիւնն միմեանց հետ այդ պատճառաւ չի դադարիր : « Որպէս մարմին մի է եւ անդամս բազումս ունի, եւ ամենայն բազում անդամք մարմնոյն մի մարմին են, նոյնպէս եւ Քրիստոս . . . : Մի՛ իցեն հերձուածք 'ի մարմնի անդ, այլ զի նոյնք զմիմեանց հոգացան անդամքն ընդ նմա : Եւ եթէ վշտանայ ինչ մի անդամն, վշտանան ամենայն անդամքն. եւ եթէ փառաւորի մի անդամն, խնդան ամենայն անդամքն ընդ նմա : » Ուրեմն մի իսկական հաղորդակցութիւն կայ 'ի մէջ կենդանի հաւատացելոց եւ աստի փոխելոց (հոգւոց սրբոց) : այդ հաղորդակցութեան միջոցն կամ կապն է Քրիստոս, ոյր մարմնոյ անդամք եմք եւ մեք եւ նոքա : եւ տարակոյս չկայ որ երանեալ սուրբերն որ

Քրիստոսի տեսոյն արժանացած են կարեն նաեւ Քրիստոսի գիտութեան մասնակից լինել, տեսնել եւ զգալ զինուորեալ (այսինքն, մեր երկրաւոր) Եկեղեցւոյ դրութիւնն, նորա ցաւերն ու վիշտերն, նորա ուրախութիւնն ու զուարճութիւն. քանզի իբրեւ անդամք Քրիստոսի բնական է որ Քրիստոսի կատարելութիւններէն եւս ունենան: Այս գիտութեան շնորհիւ կը մասնակցին նոքա իւրեանց ալօթքովն Քրիստոսի մեծագործութեան եւ դատաստանի՝ ՚ի վերայ երկրի (¹): Բարեւրմի կործանման վերայ ուրախանան « երկինք եւ սուրբ առաքեալք եւ մարգարէք » (Յայտ. ԺԸ. 20. ԱԹ. 1—4): Քրիստոս ինքն առաջ թէ « ուրախութիւն է յերկինս վասն միոյ մեղաւորի որ ապաշխարիցէ » (Ղուկ. ԺԵ. 7): Կը կարգանք նաեւ որ սուրբերն (քսան եւ չորք երիցունք) արդարոց աղօթքն ոսկի բուրվառով առ Աստուած կը մատուցանեն (²): Եթէ սէրն մարդկային զօրութեանց ամենաբարձրն է, որ հաստատուն կայ եւ մնայ հաւատոյ եւ յուսոյ վերանալէն յետ եւս (Ա. Կորնթ. ԺԳ. 8 եւն.), եւ եթէ սուրբերն իւրեանց երկնաւոր եղբայրներն նոյն սիրովն կը սիրեն որպէս Քրիստոս կը սիրէ զնոսա, ապա անշուշտ նոքա իւրեանց բարեխօսութեամբն հաւատացելոց համար պիտի Քրիստոսի նըմանին:

3.

Կաթուղիկէ (³) Եկեղեցւոյ վարդապետութիւնն եւս Ս.

(¹) Յայտ. Ե. 9—11 «Տեսի ՚ի ներոյ սեղանոյն զնոզիս» ամենայն մարդկան զենեալ վասն բանին Աստուծոյ... որք ասէին. Մինչեւ յե՞րբ, Տէր սուրբ եւ ճշմարիտ, ոչ դատիս, եւ խնդրես զվրէժ արեան մերոյ ՚ի բնակչաց երկրի»:

(²) Յայտ. Ե. 8. «Զորք կենդանիքն եւ քսան եւ չորք երիցունքն անկանէին առաջի Գառինն, եւ ունէին իւրաքանչիւր քնար եւ բուրվառ ոսկի լի խնկով, որ է աղօթք սրբոցն»:

(³) ԿԱԹՈՒՂԻԿԷ յոյն առաքելական ժամանակէն է որ կը նշանակէ ընդհանրապէս, որպէս Հառաջամի մէջ Թարգմանուած է: Կաթուղիկէ կամ ընդհանրական Եկեղեցւոյ վերայ խօսելով՝ չեմ ուզեր որ եւ է ազգային Եկեղեցի ակնարկել, որովհետեւ բառի բուն նշանակութեամբն Ընդհանրապէս Եկեղեցի այլ եւս չկայ: Երբ որ Հռովմէական Եկեղեցին զինքն միմիայն կաթուղիկէ (Կաթուղիկ) կամ ընդհանրական Եկեղեցի կ'անուանէ՝ հակասութիւնն յայնի

Գրոց այս եւ սմին նման վկայութեանց վերայ է հաստատեալ : Եկեղեցին իսկզբանէ անտի կը դաւանէ որ հաւատացեալք զինի մահուան կը շարունակին իւրեանց յարաբերութիւնն մեզ հետ : Ամենեքեան որք միանգամ Քրիստոսի՝ սիրովն մկրտեցան , ուր որ լինին թէ՛ աստ յայսմ աշխարհի եւ թէ՛ անդ՝ ի յերկինս , միմեանց անդամակից լինելոյ գիտակցութիւնն ունին եւ միմեանց բարօրութեան եւ երջանկութեան ցանկացող են , որովհետեւ մէկ մարմնոյ անդամ են , որոյ գլուխն է Քրիստոս : Բայց մեզնից բաժանուող հաւատակիցներէն ոմանք արդէն աստ յայսմ աշխարհի կատարեալ սրբութեան հասած են , այսինքն Աստուծոյ հետ կատարեալ հաշտութեան մէջ մեռած են , այլք այս կատարելութեան չեն հասած եւ հետեւաբար սրբոց դասը չեն բարձրացած : Այսօր մեր խօսքն այս վերջնոց վերայ չէ այլ առաջնոց , նորանց վերայ որք իւրեանց պարտքերն հաւատարմութեամբ եւ ըստ կարի կատարած եւ Աստուծոյ թողութիւնն իւրեանց թերութեանց համար ընդունած եւ այժմ ՚ի դասս սրբոց գլուխն իւրեանց զՔրիստոս ընդ հրեշտակսն փառաւորեն :

Եթէ մի ակնարկ ձգենք այս մարդկանց վերայ եւ նորանց աշխարհային վարքը քննենք , կը տեսնենք որ այն զօրութիւններն զորս նոքա իւրեանց երկրաւոր պանդխտութեան ժամանակ բարգաւաճեցին , որով Աստուծոյ արքայութիւնն տարածեցին եւ մարդկան սրտերի մէջ խոր ամուսպնդեցին՝ տակաւին կը ներդարեն մեր վերայ եւ հանդերձեալ են մինչեւ յաւիտեանս ժամանակոյ իբրեւ կենդանի զօրութիւն աշխարհիս վերայ մնալ եւ ազդել քանի որ աշխարհումն կրօնք եւ աստուածապաշտութիւն կայ : Մեր սուրբ հայրն Լուսաւորիչ իւր լուսաւորութեան գործն ոչ թէ՛ միայն կատարեց եւ վերջացոյց .

է , քանզի Քրիստոսի հաւատացելոց մեծ մասն նոյն եկեղեցւոյ հպատակութեան ներքոյ չեն : Մենք մեր եկեղեցին կաթողիկէ կ'անուանեմք ոչ թէ ընդհանրական լինելուն համար այլ քանզի իւր հաւատոյ զաւանթիւնն այն է զոր Քրիստոսի եկեղեցին ունէր իւր կաթողիկէ (ընդհանրական) եղած ժամանակ . այսինքն Տիեզերական ժողովոց ժամանակ , որոցմէ միայն առաջին երեքն իրօք Տիեզերական էին : Այս նշանակութեամբ մենք ասս եւ ուր որ պատահի յընթացս Հանդիսիս Կաթողիկէ բառն գործ կ'ածենք : Բայց երբ Կաթողիկ գրենք Հռովմէական ասել կուզենք :

նա դարուց հետէ քարոզած է եւ տակաւին պիտի քարոզէ քանի որ հայ բարբառ եւ Հայաստանեայց Եկեղեցի կայ: Ի՞նչ համբերութեան, խոնարհութեան եւ փրիստոսի ճշմարիտ աշակերտութեան դասեր կը քարոզէ մեզ Ս. Գրիգոր յամենայն ժամ: Ս. Սահակ եւ Մեսրոպ անձնուիրութեան եւ յաւատեւութեան ինչ քարոզներ կը ճառեն մեզ ամէն օր երբ Ս. Գիրքն — նորանց երեսի քրտանց եւ անխոնջ աշխատութեան արդիւնքն — յեկեղեցւոյ կը կարգացուի: Գրիգոր Նարեկացին որքան հոգւոց փրկութեան առիթ է եղած ՚ի ձեռն իւր գերալուսն աղօթից եւ դեռ սրբան հոգիք պիտի նորա հոգեզուարթ խօսքերովն զմայլին եւ մխիթարուին: Սուրբ Ներսէս (կլայեցին) ամէն օր յեկեղեցւոյ իւր հոգեբուղիս շնորհքն կը ներգործէ մեր վերայ: Այս մարդոց կեանքն մեզ համար մեծ նշանակութիւն ունի, որովհետեւ սոքա իրեւսոսկ մարդիկ, ուրիշ մարդոց նման մեզաց ենթակայ, զմեզ կը համոզեն փրիստոսի աշակերտել եւ չը վճատիլ ասելով՝ փրիստոս շատ բարձր է մեզնից, նա Աստուած է, մենք խեղճ մարդիկս չենք կարող նորա օրինակին հետեւիլ: Բայց երբ տեսնենք որ մեր համագոյք որ մեզ նման խեղճ թշուառ սղանդուխտներ էին, յաջողեցան գէթ մասամբ իւրիք մօտենալ այդ օրինակին, մեք եւս կը քաջալերուինք: Մանաւանդ Եկեղեցւոյ հովիւք կը մտածեն. այս քահանայութեան կարգն զոր ես կը կրեմ՝ իմ նախորդներն՝ այն հեշտակակրօն սուրբերն կրեցին, թող չ'անարգեմ եւ չ'արհամարհեմ զայս սուրբ աստիճան. այս վեղարն զոր ես կը կրեմ, երբեմն Սահակայ, Մեսրոպայ եւ Ներսեսի գլուխն ծածկեց. թող չ'աղծեմ զայս նշան սրբութեան. այս հովուութեան գաւազանը որ ինձ է յանձնուած Ս. Լուսաւորչի ձեռքն է եղած որով այնքան ազդեցութեամբ իւր հօտն հովուած է եւ կը հովուէ: Եթէ ես հովուել չը գիտեմ, գոնէ ՚ի սէր Ս. Լուսաւորչի ինձ յանձնուած գաւազանն չարաչար գործ չ'ածեմ:

Սրբոց գործունէութիւնն մեզ համար այստեղ չը լրացաւ. նոքա աւելի բարձր պաշտօնով կը գործեն մեզ ՚ի նպաստ, եւ մենք եւս մեր կողմից մի պարտականութիւն ունինք առ նոսր: Սրբոց սէրն այժմ աւելի մաքուր, աւելի կատարեալ է,

եւ մեք հաւատեալ կը հաւատանք որ այժմ նոքա զմեզ առաւել մեծ սիրով կը սիրեն քան թէ իւրեանց երկրաւոր կենաց ժամանակ, քանզի նոքա անսլարագրելի երանութիւններ լիովին կը վայելեն եւ անշուշտ կը ցաւակցին մեզ հետ մեր վշտալի մաքառմանց եւ տաժանելի աշխատութեանց համար։ Իբրեւ եղբարք պիտի զգան մեր ցաւերն եւ աղօթեն առ Աստուած վասն մեր։ Մեք եւս այս գիտակցութեամբն եւ այն համոզմամբն թէ արդարի աղօթքն ընդունելի է առաջի Աստուծոյ, կը դիմենք առ սուրբս եւ կը խնդրենք որ նոքա եւս մեզ համար աղօթեն։ Ինչպէս որ երբ մենք մարմնաւորքս միմեանց համար կ'աղօթենք՝ կ'ուզենք որ մեր եղբարք 'ի յերկինս որք մեզ հետ սերտիւ կապուած բայց մեզնից աւելի երջանիկ են՝ աղօթեն վասն մեր։ Այս է որ ընդհանուր առմամբ քարեխօսութիւն կը կոչուի։

4.

Սրբոց կարեւորութիւնը մեզ համար իբրեւ բարոյական օրինակ, նորանց բարեխօսութիւնն առ Աստուած մեզ համար եւ մեր փոխադարձ պարտականութիւն՝ զայդ բարեխօսութիւն խնդրել՝ կ'ստիպեն զմեզ սուրբերը պատուել։ Ի հարկէ՝ պատուելը չպիտի պաշտելու ձեւ առնու։ Քանզի Աստուած է միայն պաշտելի, մարդ՝ լոկ պատուելի։ ԶԱստուած կը պաշտենք իբրեւ արարիչ ամենայն արարածոց, բայց սուրբերն կը սիրենք, կը պատուենք իւրեանց բարի վարուց եւ առաքինութեանց համար իբրեւ մեզնից լաւագոյն եւ բարձրագոյն անձինք, որք մեր պանդխտութեան մէջ անհամար բարութիւններ են արած մեզ եւ դեռ կ'անեն թի՛ իւրեանց մնայուն գործերովն եւ թէ իւրեանց յարատեւ գործունէութեամբն՝ ցաւակցելով մեզ հետ եւ մեզ համար աղօթելով, մի այնպիսի զօրաւոր եւ աղբու պաշտօն կատարելով մեզ համար զոր կենդանի արարածոց եւ ոչ մին կարէ կատարել ⁽⁴⁾։

(4) Երբոր Զմիւռնիոյ Պօղիկարպ եպիսկոպոսն մատենոսացաւ (յամին 167) հաւատացեալք ցանկացան որ նորա մատենին հաւաքին եւ 'ի պատուի պահեն, բայց հրէայք զբղեշն համոզեցին որ սրբոյն մարմինը քրիստոնէից չջայ, «զի մի՛ ասն թողեալ նոցա զխաչելեալն, սմա երկիրպա-

Բաց 'ի սմանէ եթէ մենք զՔրիստոս կը պաշտենք, պարտինք նաեւ զսուրբսն պատուել: Սրբոց փառքն ոչ այլ ինչ է քան թէ Քրիստոսի փառաց ճառագայթներն, եւ նորա անսպառ զօրութեան ապացոյց մի է, որ կարող է 'ի հողէ եւ 'ի մեղաց յաւիտենական եւ լուսապայծառ հոգիս վերածել: Վասն այսորիկ ով որ սուրբերը պատուէ, զՔրիստոս կը փառաւորէ, որոյ զօրութեան ծնունդ են նոքա եւ նորա ճշմարիտ աստուածութեան վկայ: Այսու պատճառաւ Եկեղեցին՝ Քրիստոսի փրկագործութեան տօների հետ նաեւ սրբոց յիշատակն կը կատարէ: Երբոր Քրիստոսի փրկարար ծնունդն, խաչելութիւնն, եւ յարութիւնն կը յիշատակեմք, անտարբեր չենք այն բազմաթիւ սրբոց վերայ որ իւրեանց կեանքն Փրկչի պատուիրաններովն վարեցին եւ անձնուիրաբար զինքեանս զոհեցին իւրեանց Վարդապետի համար: Սրբոց չարչարանքներն՝ Քրիստոսի չարչարանաց հետեւանքն եւ պտուղն էր: Որպէս իրաւունք ունիմք ասելու թէ, Աստուած ոչ է Աստուած մեռելոց այլ կենդանեաց, նոյն իրաւամբ կարեմք ասել: Քրիստոս ոչ է Աստուած մեռեալ եւ 'ի գերեզմանի ննջման սպասող մարդոց, այլ հոգւով կենդանացեալ եւ սրբութեամբ զարդարեալ մի ազգի Տէր է նա:

Կարեւոր է գիտել որ Եկեղեցին զմեզ ամենեւին չի ստիպեր իբրեւ պարտ անհրաժեշտ սրբոց բարեխօսութիւնն հայցել կամ զնոսա յատկապէս պատուել, այլ միայն կը քարոզէ թէ կարող ենք եւ լաւ է որ նորանց հետ սերտ հաղորդակցութեան մէջ մնամք: Քրիստոսի Աստուածութեան կամ նորա միջնորդութեան վերայ հաւատալն հարկ անհրաժեշտ է, քանզի փրկութեան էական սլայմաններն են սոքա. ոչ այնպէս

գանիցեն: Զմիւռնիոյ Եկեղեցւոյ շրջաբերականն այս առթիւ առ եկեղեցիս Պոնսացւոց զկնի այս դէպքը յիշելու կը յաւելու. «Ոչ գիտելով նոցա եմէ մեր զՔրիստոս չկարեմք երբէք Թողուլ, որ 'ի վերայ ամենայն աշխարհի, որոց կարգեալ են 'ի փրկութիւն, չարչարեցաւ: Սմա որպէս որդւոյ Աստուծոյ երկիրպագանեմք. իսկ զվկայսն իբրեւ զաշակերտս Տեսաւ եւ նմանողս արժանապէս ախրեմք՝ մեր վրան անպակաս բարեմտեմեան նոցա առ Թագաւորն մեր եւ առ վարդապետ, որոց լիցի աշակերտակիցս նոցա լինել եւ հաղորդս» Եւսեբիոս, Եկեղե. Պատմ. Դպր. Դ. Գլ. Ժե.

որոնց բարեխօսութիւն կամ զնոսա պատուէն: Սոքա պիտանի եւ անմեղ միջոցներ են բարձրագոյն նպատակների հասանելու համար եւ սորանց զանցառութիւնն ոչ այնչափ մեղք է որչափ անխոհեմութիւն:

Ծ.

Յայտնի է որ Բողոքականաց կողմէ կաթուղիէ Եկեղեցւոյ դէմ բարձած առարկութեանց գլխաւորներէն մին է քաւրեխօտութիւնն սրբոց: Հասարակարար կ'առարկեն թէ միջնորդ կամ քաւրեխօս 'ի մէջ մարդկան եւ Աստուծոյ միայն Քրիստոս է, եւ թէ սուրբեր բարեխօս անուանել կամ նոցա բարեխօսութիւնը հայցելն կը նշանակէ որ մենք մի այնպիսի որպիսութիւն որ միայն Քրիստոսին կը վերաբերի հայհոյաբար ուրիշի կուտանք⁽¹⁾: Արդարեւ Հռովմէականք սրբոց բարեխօսութիւնն այն ծայրայեղութեան են հասցրել որ իրօք (թէ պէտ ոչ ըստ վարդապետութեան) սուրբերը աստուածացեացած են եւ Քրիստոսի պատիւն յաւէտ նորանց են տուեր: Բողոքականք այս ծայրայեղութեան հանդէպ հակառակ ծայրայեղութեան են յարել: Նոքա ոեւէ առնչութիւն չեն ուզեր տեսնել 'ի մէջ Յաղթական եւ Զինուորեալ Եկեղեցւոյ, վախենալով որ մի' գուցէ այդու Քրիստոսի պատիւն պակասի եւ միայն նորան յատկացեալ պաշտօնին մնաս հասանի: Ծայրայեղութեան՝ ծայրայեղութիւն արտադրելն գրեթէ բնական էր. բայց Բողոքականաց երկիւղածութիւնն անտեղի է եւ յաւէտ սխալ հասկացողութեան հետեւանք է քան թէ իրաւացի պատճառ: Արդեօք ի՞նչ կը հասկանամք երբ զՔրիստոս՝ միջնորդ եւ քաւրեխօս 'ի մէջ մարդկան եւ Աստուծոյ կը կոչեմք: Եթէ ընթերցողն Հանդիսիս մէջ (թիւ 7, էջ 101—110) հրատարակուած փրկագործութիւն Քրիստոսի յօդուածն տակաւին չէ կարդացած, աղաչեմ, թող նախ զայն զգուշութեամբ կար-

(1) Ս. Գրոց գլխաւոր վկայութիւններն են Ա. Տիմոթ. Բ. 3. — «Զի մի է Աստուած, եւ մի միջնորդ Աստուծոյ եւ մարդկան, մարդն Յիսուս Քրիստոս:» Եբր. Թ. 13 — եւ վասն այնորիկ (արիւնն Քրիստոսի) նորայ ուխտիս է միջնորդ:»

դայ եւ լաւ ըմբռնէ թէ Քրիստոսի պաշտօնն իբրեւ միջնորդ ինչ է: Անդ մենք ցոյց տուինք թէ ինչպէս Աստուած «ան-նիւթ հոգին միաւորեց նիւթեղէն եւ հողեղէն մարմնոյն հետ» եւ մարդոյ կամքն Աստուծոյ կամաց համաձայն եւ հաւասար ստեղծեց: Բայց «մի բան պատահեց որ այդ միութիւնն կոր-ծանեց... յԱստուծոյ հաստատեալ միութեան կապն խզե-ցաւ, մարդն ոչ եւս մնաց մի հոգի կենդանի, իւր զօրու-թիւններն բաժանեցան եւ միմեանց հակառակեցան եւն»:
«Այս խզեալ կապը դարձեալ յօգել, արտաքին մարդն ներ-քին մարդոյն հետ դարձեալ հաւասարել եւ համաձայնեցնել, զմարդն բարձրացունել առ Աստուած»: մարդկային կամքն Աստուածային կամաց հետ հաշտեցնել — այս էր Քրիստոսի միջնորդութեան պաշտօնն եւ իւր փրկագործութեան գլխա-ւոր առարկայն: Քրիստոսի պաշտօնն այն չէ որ մեր աղօթքն մատուցանէ առ Աստուած. եթէ այդպիսի պաշտօնի պէտք լինի՝ Յովհաննու Յայտնութեան մէջ յիշուած բուրձառակիր հրեշտակաց պաշտօնն է այդ. Քրիստոս ինքն Աստուած է եւ հարկ չկայ որ նոր միջնորդաբար մեր աղօթքն լսելի առնէ: Բողոքականք այստեղ (անշուշտ անգիտակցաբար) զրեթէ հրեշտակի պաշտօն կը վերագրեն աշխարհիս փրկչին: Նամա-նաւանդ այսպիսի բարեխօսութիւն անհրաժեշտ չէ, քանզի քրիստոնեայքս մկրտութեամբ Աստուծոյ որդեգիր եմք դար-ձել եւ կարեմք ուղղակի առ Տէրն եւ Արարիչն ամենայն ա-րարածոց դիմել:

Բայց սրբոց բարեխօսութիւնն⁽¹⁾ ուրիշ նշանակութիւն ունի: Մենք զնոսա իբրեւ մեր սիրելի եւ յարգելի եղբայր-ները կը նկատենք որոց հետ կ'ուզենք սերտ յարաբերութիւն պահել իբրեւ անդամք միոյ միայնոյ Եկեղեցւոյն Քրիստոսի. եւ ինչպէս որ մենք յայսմ աշխարհի միմեանց համար կ'ա-

(1) Եթէ չը սխալիմ մեր Եկեղեցին իւր պաշտօնական աղօթից եւ երգոց մէջ կ'որոշէ ի մեզ բարեխօսութիւն եւ միջնորդութիւն ծայնից, զառաջինն սրբոց վերագրելով եւ զվերջին Քրիստոսին յասկացնելով: Զիարդ եւ իցէ լա՛ւ է որ մի այսպիսի զանազանութեամբ Քրիստոսի յաւիտեական Տնօ-րինութիւնն մարդկային (թէպէտ սրբոց) համեմատաբար չնչին գործոյն հետ չը շփոթել եւ երկչոսներին գայթակղութիւն չը պատճառել:

ղօթենք, կը հաւատանք որ նոքա եւս մեզ համար կարեն աղօթել, որովհետեւ կենդանի են. եւ անշուշտ պիտի աղօթեն որովհետեւ նոքա զմեզ իբրեւ անդամակիցք Քրիստոսի կը սիրեն, եւ եւս առաւել կը սիրեն եւ կը ցաւակցին մեզ հետ վասնդի մենք նորանց տկարագոյն եղբայրներն ենք եւ այնպիսի վտանգներով չըջապատեալ յորմէ իւրեանք այժմ զերծ են: Նոքա մեզ համար կը բարեխօսեն կամ կ'աղօթեն միեւնոյն մտքով եւ նպատակաւ որպէս մենք միմեանց համար կ'աղօթենք եւ կը բարեխօսենք. եթէ նորանց բարեխօսութեամբն Քրիստոսի միջնորդութեան պաշտօնն կը բռնաբարուի, ապա մենք միմեանց համար աղօթելով՝ Քրիստոսի միջնորդութեան պաշտօնը կը բռնաբարենք: Բայց այս գաղափարն, ինչպէս տեսանք, սխալ հասկացողութեան հետեւանք է. Քրիստոս իբրեւ միջնորդ ուրիշ պաշտօն ունի, եւ սուրբերն եւ մենք իբրեւ բարեխօսք բողոքովին տարբեր բան կը կատարենք: Քրիստոսի միջնորդութեան պաշտօնն մեզ կամ սրբոց վերագրել՝ հայհոյութիւն է, եւ սրբոց եւ մեր բարեխօսութիւնն Քրիստոսին յատկացնել՝ ոչ նուազ անգոսնելի է:

6.

Հիմա մի ակնարկ ձգենք նախընթաց խորհրդածութեան վերայ եւ գլխաւոր կէտերն զորս ապացուցած լինել կը համարիմ կարճաւօտաբար ՚ի մի հաւաքենք: Նախ, Ս. Գիրքէն պարզ յայտնի է որ մեզնից մահուամբ բաժանեալ արդար եւ աստուածահաճոյ եղբարք անզգայութեան քնոյ մէջ չեն, այլ կենդանի հաղորդակցութեամբ Քրիստոսի փառաց տեսութիւնն կը վայելեն, եւ նորա կատարելութեանց մասամբ իւրիք մասնակից են. օրինակի համար զմեզ կը տեսնեն եւ կը լսեն: Երկրորդ, այդ մեր բաժանեալ եղբարք, զորս մենք սուրբեր կը կոչենք իւրեանց սուրբ կենցաղավարութեան ազգաւ, Քրիստոսի Յաղթական Եկեղեցին կը կազմեն. այսինքն այնպիսի անձինք են որ իւրեանց մրցման եւ պատերազմի ասպարէզն յաջողութեամբ եւ յաղթանակաւ կատարած են, այլ եւս մեզ նման փորձութեանց եւ սատանայական խռովութեանց դէմ մաքառելու ստիպուած չեն. այլ Քրիս-

տոսի փառաց լոյսն կը վայելեն եւ այն ամէն շնորհները զոր մենք 'ի ձեռն անըմբռնելի խորհրդոց կ'ընդունիմք՝ նոքա պարզ 'ի պարզոյ կը վայելեն⁽¹⁾։ Երրորդ, Բրիստոսի հաւատացելոց բազմութիւնն 'ի վերայ երկրի որ Զինուորեալ Եկեղեցի կը կոչուի, (քանզի մարտնչող զինուորաց նման մեր հոգեւոր թշնամեաց դէմ զինեալ կը պատերազմիմք) Յաղթական Եկեղեցւոյ հետ հոգեւոր սերտ յարաբերութեան մէջ է։ Երկուքին սոքա Բրիստոսի հաստատեալ թաղաւորութիւնն կամ Եկեղեցին կը կազմեն զոր Պօղոս Առաքեալ նաեւ Մարմին Բրիստոսի կը կոչէ, որովհետեւ իբրեւ մէկ մարմնոյ անդամներ միմեանց բարօրութիւնը կը ցանկան եւ որովհետեւ երկուքին սոքա զԲրիստոս ունին իւրեանց գլուխ եւ նորա կամաց համեմատ կ'ընթանան։ Չորրորդ, որովհետեւ Բրիստոսի Եկեղեցւոյ այս երկեակ մասունքն միմեանց հետ սիրոյ եւ մտերմական յարաբերութեան մէջ են, կատարեալ հաւատով կը հաւատամք որ ինչպէս մենք աստ յայսմ աշխարհի միմեանց համար կ'աղօթեմք եւ Աստուծոյն մեր աղօթքն լսելի կը լինի, նոյնպէս կարեն Զինուորեալ եւ Յաղթական Եկեղեցիք միմեանց համար աղօթել։ Բայց մանաւանդ Յաղթական Եկեղեցւոյ աղօթքն մեզ համար աւելի զօրաւոր է, զի «Աղօթք արդարոց ընդունելի են առաջի Աստուծոյ»։ Հիմզերորդ, տեսնելով որ սուրբերն իւրեանց քաջութեամբն 'ի Զինուորեալ Եկեղեցւոյ մեզ բարի եւ վսեմ օրինակն թողել, պարտինք զնոսա պատուել եւ մեծարել եւ իւրեանց բարի օրինակին ջանալ հետեւել, եւ գիտելով որ նոքա 'ի Յաղթական Եկեղեցւոյ զմեզ կը սիրեն եւ մեր յաղթութեանց եւ քաջութեանց ցանկացող են՝ պարտիմք նաեւ նորանց աղօթքն մեզ համար հայցել։ Վեցերորդ, Սրբոց լարեխօսութիւն չպիտի չլուծել Բրիստոսի միջնորդութեան հետ. տարբերութիւնն այնքան մեծ է որպէս երկիրս հեռի է 'ի յերկնից։ Բրիստոս գործեց եւ կը գործե, խեղճ սուրբերն լոկ կ'աղայնեն, կ'աղեւանեն

(1) Ա. Կորնթ. ԺԳ. «Այժմ տեսնեմք իբրեւ ընդ հայելի օրինակաւ, այլ յայնժամ դէմ յանդիման. այժմ խելամուտ եմ փոքր 'ի շատ, այլ յայնժամ զիտացից որպէս եւ նայն ծանեալ զիս։»

առ Գլուխն Եկեղեցւոյ Քրիստոս, ինչպէս Հայաստանեայց Եկեղեցին եւս հասարակապէս կը հայցէ « բարեխօսեա կամ բարեխօսեցէք առ խրիստոս », եւ ո՛չ « եղերուք միջնորդք ՚ի մէջ Աստուծոյ եւ մարդկան » : Ուստի Բողոքականաց կողմէ բարձած առարկութիւնն աւելի սխալ հասկացողութեան հետեւանք է քան թէ իրաւացի պատճառ սրբոց բարեխօսութիւնը մերժելու : Եօթնեւոթոյ, Հայաստանեայց Եկեղեցին կը պատուիրէ զիւր որդիս Քրիստոսի Զինուորեալ եւ Յաղթական Եկեղեցւոյ միութեան գիտակցութիւնն միշտ զուարթ եւ անմոռաց պահել՝ սուրբերը մեծարելով, նորանց աղօթքն հայցելով եւ զնոսա յաղթսն մեր յիշելով : Բայց ո՛չ Հայաստանեայց Եկեղեցին ո՛չ ուրիշ կաթողիկէ հաւատ ունեցող Եկեղեցի զայդ պաշտօն հարկ անհրաժեշտ կը համարէ իրր թէ փրկութեան պայման . օրինակի համար Մկրտութեան եւ Հաղորդութեան սուրբ խորհուրդներն եւ Քրիստոսի Աստուածութեան հաւատալն՝ փրկութեան պայմաններ են . այլ սրբոց բարեխօսութիւնն այս ստորոգութեան չի պատկանիր :

Յ .

Ամէն արդարամիտ մարդ, որ ո՛չ Հռովմէական սնապաշտութեամբ եւ ո՛չ Բողոքական հակառակ ծայրայեղութեամբ նախապաշարեալ է, պիտի տեսնի որ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ վարդապետութիւնն սրբոց նկատմամբ ինչպէս որ իւր պաշտօնական եկեղեցական գրեանց (աղօթից եւ շարականաց) մէջ գիտելի է, եւ զոր ես այս յօդուածովս բացատրած եմ, բողոքովին համաձայն է աստուածային օրինաց : Վեշտասաներորդ դարումս այս վարդապետութիւն առ Հռովմէականս այն վտանգաւոր չափազանցութեան էր հասած որ արդարեւ արժանի էր բողոքարկութեան . բայց այն վտանգաւոր չափազանցութիւնն մեր Եկեղեցւոյ մէջ նկատելի չէ : Յուսամ ուրիշ անգամ աւելի մանրամասնութեամբ խօսիլ այս նիւթոյ վերայ, եւ մեր եկեղեցական գիրքերէ քաղած օրինակներով սորս պիտանութիւնն աւելի պարզ կերպիւ բացատրել : Այս անգամ մէկ օրինակ կը բաւէ :

Մեր շարականաց եւ աղօթից մէջ Ս . Տիրամօր Աստուա-

ծածնին ⁽¹⁾ նուիրեալ պատիւն ու աստիճանն 'ի դասս սրբոց ամենէն նշանաւորն է։ Օրհնութեանց եւ փառաբանութեանց մէջ Ս. Տիրամօր անունն միշտ կը յիշուի. ամէն օր յատուկ Մեծացուցեալ զինքն կը գովենք, կը պատուենք եւ այլ եւ այլ աղօթից մէջ նորա բարեխօսութիւնը կը խնդրենք առ Որդին իւր Միածին, բայց բազում այն է որ զինքն կ'օրհնեմք եւ կը փառաւորեմք։ Սորա պատճառն բնական է եւ նոյն իսկ Աւետարանի պատմութիւնն ու խօսքերն այս սովորութեան առիթ են եղած։ Այդ ինչ ահաւոր գործ էր Քրիստոսի փրկագործութիւնն։ Տէրն եւ Աստուածն տիեզերաց կը խոնարհի եւ ըստ կանխասացութեան մարգարէին Ս. Կուսէն մարդկային մարմին կ'առնու եւ նովին կուսածին մարմնով կը բարձրանայ 'ի յերկինս եւ նստի ընդ աջմէ Հօր։ Նա որ այսպիսի պատուոյ արժանի եղաւ աստուածակոյս կողմանէ, արդեօք մենք որ այդ փրկագործութեան արդիւնքն կը վայելենք չը պարտիմք զայն անձը յատկապէս պատուել եւ յարգել որ իւր անձնական սրբութեան աղաքաւ «խորան եւ առագաստ» եղաւ Բանին Հօր։ Գաբրիէլ Հրեշտակապետն 'ի յերկնից կը խոնարհի եւ ըստ աստուածային հրամանի կ'ողջունէ զՍուրբ Կոյսն ասելով. «Ուրախ լեր, բերկրեալդ, Տէր ընդ քեզ»։ Ինչ մեծ շնորհք, ինչ մեծ հրճուանք, որ մի աղքատ կոյս մի այսպիսի վեհ պատգամստանայ Հրեշտակապետի բերանով. «Տէր ընդ քեզ»։ Աստուած նախ այն անձն յորմէ ինքն մարդկային մարմին առնելոց էր՝ յատուկ սրբութեան շնորհօք կը պատրաստուէր, քանզի նա հանդերձեալ էր լինել «Մայր անարատ էմմանուէլի, տա-

(1) Հին եկեղեցին մեծ նախանձայուզութեամբ Աստուածածին, Θεοτόκος, բառի գործածութիւնն սինոդական իշխանութեամբ վաւերացոյց։ Ի հնուց հետէ այդ անունը Տիրամօրն սեպականեցին եւ հկեղեցական երգերի եւ մաղթանքների մէջ միշտ գործ կ'արծուէր։ Հինգերորդ դարու սկիզբն Նեստորականաց աղանդն յերեւան ելաւ, որ Քրիստոսի բնութեան վերայ ցարդիկ վարդապետութիւն կը քարոզէր, որով Քրիստոսի աստուածութեան եւ մարդկութեան միութիւնն կ'ուրացուէր։ Այս պատճառաւ յամի 431 Տիեզերական ժողով գումարեցաւ յեփեսոս քաղաքի եւ Նեստորի վարդապետութիւն դատաւարեցաւ եւ Աստուածածին բառի գործածութիւնն իրեւ ուղղափաւ եւ ողջամիտ հռչակեցաւ։

ճար Բանին Հօրն երկնաւորի» : Այս պատճառաւ Հրեշտակն կ'ասէ « Տէր ընդ քեզ » : Արդէն 'ի դարուց հետէ Աստուած զքեզ որոշեց յայդ պաշտօն : « Այսօր 'ի քեզ լըցեալ ամովսածնին բարբառ . որ 'ի վրկութիւն հասարակաց տուեալ նշան բնութեան ազգի մարդկան . ահա կոյս յղասցի եւ ծընի որդի զընդ մեզ յայտնեալն Աստուած » : « Հոգին Սուրբ , կը շարունակէ Գաբրիէլ , եկեացէ 'ի քեզ , եւ զօրութիւն Բարձրեւոյն հովանի լիցի 'ի վերայ քո . քանզի որ ծնանեւոցն է 'ի քէն՝ սուրբ է , եւ Որդի Աստուծոյ կոչեացի » : Հրեշտակապետն ճիշդ տրամաբանօրէն կը խօսի . որովհետեւ « որ ծնանեւոցն է 'ի քէն սուրբ է » , սմին իրի հարկաւոր է որ ծնողն եւս սրբութեան յատուկ ձիրքերով զարդարած լինի . եւ ահաւասիկ Աստուած ինքն կը հոգայ այդ մասին , քանզի « զօրութիւն Բարձրեւոյն հովանի լիցի 'ի վերայ քո » : Եղիսաբեթ եւս Ս . Տիրամօր առաւելութիւնը կ'զգայ եւ մարգարէաբար կ'ասէ « Օրհնեալ ես դու 'ի կանայս » . ոչ եւս Մարիամ՝ անտեղեակ էր իւր մեծութենէն եւ մարգարէի սրամտութեամբ դարերի վերնով 'ի յապագայն կը նայէր եւ այն հրաշափառ Մեծացուցէի շարականներն զորս մենք այսօր կ'երգենք՝ կը լսէր եւ կը խոստովանէր . « Ահա յայսմ հեաէ երանեացեն ինձ ամենայն ազգք » : Այս մարգարէութեան կատարումն է որ կաթուղիկէ Եկեղեցին 'ի սկզբանէ անտի Ս . Տիրամօր անունը մեծարանօք եւ պատուով կը յիշէ եկեղեցական արարողութեանց մէջ : Եթէ Աստուած յաւիտենից եւ Փրկիչն աշխարհի խոնարհեց եւ որդի դարձաւ Մարիամայ , ոչ թէ միայն մարմին առաւ եւ իւր յարաբերութիւնն նորա հետ կտրեց , այլ իբրեւ խոնարհ եւ օրինակելի որդի « էր նոցա (այսինքն Մարիամայ եւ Յովսեփայ) Հնազանդ » (Ղուկ . Բ . 51) , եւ մինչեւ անգամ 'ի խաչին իւր սուրբ մօր համար կը հոգար եւ իւր սիրելի աշակերտի պահպանութեան կը յանձնէր զնա , արդեօք մենք որ Քրիստոսի մարդեղութեան արդիւնքն այնքան առատօրէն կը վայելենք . չը սլիտի՞ զայն պատուենք զոր Աստուածն մեր պատուեաց : Մեր Եկեղեցին այս Հանգամանքներն լաւ ըմբռնելով ամէն պատիւ որ կարելի է մի սուրբի տալ առանց Աստուծոյ մեծութիւնն

բռնաբարելու՝ չի խնայած։ Սրբոց առաջինն գողով՝ մենք սմենէն աւելի պատիւ կուտանք նորան, միայն թէ միշտ կը խորչինք այնպիսի խօսքեր գործածելէ որով Աստուծոյ յատուկ պատիւն կը բռնաբարուի։ այսինքն աստուածային պաշտօն ամենեւին չը պիտի մատուցուի առ Ս. Կոյսն։ Եթէ Սուրբ Կոյսն յայսմ աշխարհի այնքան սիրելի էր իւր որդւոյն եւ Աստուծոյ մերոյ, անշուշտ այժմ եւս 'ի Յաղթական Եկեղեցւոյ ահրն չէ նուազած, եւ հետեւաբար իւր բարեխօսութիւնն առ Քրիստոս ամենէն ազդու կը լինի։ Այս պատճառաւ մենք ամէն առաւօտ եւ երեկոյ Սուրբ Աստուածէն յետ կաղօթենք. « փառաւորեալ եւ օրհնեալ միշտ սուրբ կոյս Աստուածածին Մարիամ, մայր Քրիստոսի, մատո՛ գաղաչանս մեր որդւոյ քոյ եւ Աստուծոյ մերոյ։ » Դիտելի է աստ որպէս եւ հասարակապէս ուրիշ բարեխօսութեանց մէջ. որ մենք զՏիրամայրն կամ սուրբերը կ'աղաչենք որ մեզ համար առ Քրիստոս բարեխօսեսցեն։ որպէս զի Քրիստոսի մեծ միջնորդութեան պաշտօնի հետ սրբոց բարեխօսութիւնն չը չիտթուի։

Այս է ահաւասիկ սրբոց բարեխօսութեան սահմանն եւ միշտ այսպէս է եղած 'ի վաղուց հետէ, եւ Հայաստանեայց Եկեղեցին այս վարդապետութեան հնութեան ներկայացուցիչն է, ինչպէս որ վերոյիշեալ փառաւորեալն այնքան հնութիւն ունի որ ժամագրոց մէջ թովմաս Առաքելոյն կը վերագրուի. ուստի սխալ է այն գաղափարն զոր երբեմն Բողոքականք կը յայտնեն Հայոց մասին, թէ շատ բաներ վերջին ժամանակներ 'ի Հռովմէականաց փոխ ենք առել եւ սրբոց բարեխօսութիւնն այդ կարգին կը դասեն։

Տացէ Տէր որ մեր ազգայինք ոմանք որ այս մասին տարակուսանք եւ թիւր կարծիք ունին՝ յօգուածոյս վերծանութեամբն օգտին եւ իւրեանց տարակուսանքն փարատեն 'ի փառս Հայաստանեայց Եկեղեցւոյն Քրիստոսի։

Խմբագիր

ԹՈՐՈՍ ԶՈՒՂԱՅԵՑԻ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՆՏԱՏԵԱՆ

Չափազանց, Յակոբեան խան, Թիւ 10, 11, 12, 13

معارف عمومیہ نظارت جلیہ سنک رخصتیہ طبع اولہ شدر